

Розділ II

ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК : 811. 161. 2 + 81'373. 7

Вікторія Бадюл
(Одеса)

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті здійснено оглядовий аналіз лінгвокультурологічних особливостей фразеологічних одиниць сучасної української літературної мови. Зроблено наукове вивчення праць вітчизняного та зарубіжного мовознавства, присвячених лінгвокультурології; виокремлено головні проблеми вивчення в межах цієї галузі; визначено особливості зв'язку лінгвокультурології та фразеологічних одиниць як вербалізаторів культурної інформації.

Ключові слова: лінгвокультурологія, фразеологічна одиниця, культурна інформація.

Однією з провідних тенденцій мовознавчих досліджень початку ХХІ століття є спрямованість до витоків лінгвокультурології, з'ясування основних передумов її виникнення та шляхів становлення цього напрямку, що дозволяє сприймати його як необхідний етап у розвитку сучасної лінгвістики.

В основу лінгвокультурологічного напрямку покладено ідею взаємозв'язку мови й культури, у якій переплетені різні теорії, пов'язані з питаннями взаємодії мови та культури (В. фон Гумбольдт, О. Потебня, О. Березович, В. Маслова, В. Телія, А. Вежбицька, Р. Кісінг тощо).

Актуальність статті зумовлена необхідністю систематизації сучасних підходів до вивчення культурно маркованих одиниць мови.

Мета нашого дослідження – провести оглядовий аналіз лінгвокультурологічних особливостей фразеологізмів сучасної української літературної мови.

Завдання статті – здійснити науковий огляд праць, присвячених лінгвокультурології, розгляду стану розробки цієї дисципліни в сучасному вітчизняному та зарубіжному мовознавстві; виокремити головні проблеми вивчення у межах цієї галузі; з'ясувати особливості зв'язку лінгвокультурології та фразеологічних одиниць як вербалізаторів культурної інформації.

Лінгвокультурологічні дослідження активно здійснюють такі вчені, як А. Баранов, А. Вежбицька, С. Воркачов, Д. Добровольський, В. Долинський, Ю. Караулов, Р. Кісінг, О. Кубрякова, В. Маслова, Н. Мечковська, Н. Рябцева, О. Селіванова, В. Телія, Л. Чернейко, О. Шмельов, J. Bartminski, S. Niebrzegowska, R. Grzegorzycowa, A. Mikolajchuk, Z. Muszynski тощо.

Зокрема, В. Шаклеїн убачає завдання лінгвокультурології "...у розгляді феноменів мови та культури, які зумовлюють один одного, що передбачає передусім багатоаспектність проблематики лінгвокультурології, можливість різних системних підходів до вирішення лінгвістичних питань" [14, с. 138].

За визначенням В. Воробйова, лінгвокультурологія – комплексна наукова дисципліна синтезаційного типу, що вивчає взаємодію та взаємозв'язок культури й мови в її функціонуванні та відображає цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їхнього

мовного й позамовного (культурного) змісту за допомогою системи методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні установки [4, с. 101]. Її предметом є національні форми буття особистості, відтворювані в системі мовної комунікації. Лінгвокультурологічні дослідження спрямовані на антропоцентричне розуміння культури; людину як мовну особистість; розгляд мови як системи втілення людських цінностей; національну своєрідність мовного відображення світу; моделювання процесів породження та сприйняття мови; входження тексту в культуру та його інтерпретацію тощо. Лінгвокультурологія дає системний опис фактів мови й культури в їхній взаємодії та взаємозв'язку, досліджує єдність матеріальної та духовної культури в мові [3, с. 76-77].

Грунтовні й лаконічні зауваження щодо аналізованого явища фіксуємо в монографічних працях В. Маслової: "лінгвокультурологія зосереджена на дослідженні взаємодії мови, яка виступає транслятором культурної інформації, культури з її установками й перевагами, та людини, яка створює цю культуру, користуючись мовою [8, с. 36].

М. Алефіренко стверджує, що сучасна лінгвокультурологія вивчає: а) способи й засоби представлення в мові об'єктів культури, б) особливості представлення в мові менталітету того чи іншого народу, в) закономірності відображення в семантиці мовних одиниць ціннісно-сміслових категорій культури [1, с. 29].

Ключовий погляд на проблеми лінгвокультурології витлумачує В. Телія: "у центрі зацікавленість лінгвокультурологічного напряму – дослідження й опис взаємодії мови й культури в діапазоні сучасної культурно-національної самосвідомості та її знакової презентації" [12, с. 16].

Із-поміж вербальних знаків культури особливе місце належить фразеологічним одиницям, які у своєму образному значенні містять культурну інформацію, джерелом якої є соціум, історія, література, міфологія, релігія і яка пов'язана з позамовними факторами [5, с. 6].

О. Левченко слушно зауважує, що "одне з головних теоретичних питань лінгвокультурології – з'ясувати роль символу в процесі фразеотворення, тому важливо виявити фразеологічні знаки, які містять специфічну, національно-культурну інформацію, що передбачає укладання списку атрибутів (чи актуалізованих слотів) фразеологічних знаків" [7].

Лінгвокультурологічна значущість фразеологічних одиниць (далі – ФО) є об'єктом аналізу в працях українських (Н. Венжинович, Т. Вільчинська, О. Галинська, В. Жайворонок, О. Забуранна, О. Каракуця, Ю. Кучинський, О. Левченко, Л. Савченко, О. Селіванова, В. Ужченко, І. Чибор та ін.) і зарубіжних (Д. Гудков, М. Ковшова, В. Красних, В. Маслова, В. Постовалова, В. Телія та ін.) учених.

Безпосередньо фразеологізми стали об'єктом дослідження в лінгвокультурології не випадково, адже це особливі вербальні знаки, наділені "культурною пам'яттю" [6, с. 20].

Доречно погодитися з думкою О. Селіванової, що "фразеологізми як стійкі, пов'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполуки або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю" [10, с. 641].

Знакову специфічність фразеологізмів убачаємо в тому, що вони є своєрідними мікротекстами, у яких наявні всі типи інформації, представлених у згорнутому вигляді, як текст у тексті [13, 8]. Фразеологічні одиниці завжди звернені на суб'єкта, тобто виникають вони не так, щоб описувати світ, як для того, щоб його інтерпретувати, оцінювати й висловлювати до нього суб'єктивне ставлення [8, с. 82].

Із цього приводу О. Селіванова слушно наголошує, що "використання у мовленнєвому процесі стійких зворотів – це поєднання двох можливих світів: текстового світу ситуації вживання та світу алюзії як присутності "чужого голосу". Алюзивність фразеології дослідники переважно пов'язують із відтворюваністю усталених зворотів, за

якими стоять певні події, текстові світи, а отже, і психокогнітивні фрагменти етносвідомості" [9, 13].

Культурну інформацію О. Селіванова визначає як сукупність культурно-маркованих знань та уявлень носіїв певної культури, репрезентована в мовних одиницях, текстах, формах комунікативної поведінки, різних семіотичних системах [11, с. 318].

Звертаючись до проблеми дослідження ФО у руслі лінгвокультурологічного напрямку, основне завдання вбачаємо у виявленні механізмів поєднання у фразеологічному знакові власне мовної та культурної семантики, адже "фразеологізми як мовні знаки зароджуються на перетині мови й культури. При цьому культуру розглядаємо широко як семіотичну систему, у якій синтезуються знаки й смисли" [6, с. 241], та вужче як простір культурних смислів чи ціннісного змісту, що творить людина в процесі світорозуміння, та як систему різних кодів, тобто вторинних знакових систем, у яких використовують різні матеріальні й формальні засоби для позначення культурних смислів [2, с. 25].

На наш погляд, ФО сучасної української літературної мови не лише відтворюють елементи й риси культурно-національного світорозуміння, а й формують їх. І кожен фразеологізм, "якщо він містить культурну конотацію, вносить свій внесок у загальну мозаїчну картину національної культури" [8, с. 87].

Отже, лінгвокультурологічний напрям у фразеології сучасної української літературної мови, висуваючи на перший план питання взаємодії фразеологічного складу мови й культури, вивчає механізми співвідношення у ФО як мовних знаках власне мовної та культурної семантики і здатність ФО відображати сучасну культурну самосвідомість народу.

Під час дослідження культурно-національної самобутності фразеологічного складу мови головними постулатами є такі: а) більшість фразеологізмів мають культурно-національну своєрідність; б) у колективній несвідомій пам'яті носіїв мови зберігається інтертекстуальний зв'язок фразеологізмів із тим чи іншим кодом культури, що виявляється у здатності носіїв мови до культурної референції, яка залишає свій слід у культурній конотації; в) відтворюваність фразеологічних знаків сприяє міжпоколінній трансляції культурно значущих настанов, а отже, формуванню в процесах засвоєння й використання мови культурної самосвідомості як окремої особистості, так і культурно-національної ідентичності народу – носія мови [12, с. 14].

Перспективи подальших досліджень убачаємо в детальніших описах лінгвокультурологічних засад вивчення фразеологічних одиниць. Зокрема, здійснені напрацювання використати в процесі подальшого аналізу релевантності кодування культури у фразеологічній палітрі сучасної української жіночої прози з метою виявлення культурно маркованих сигналів у фразеологізмах та встановлення їхнього співвідношення з кодом культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка / Н.Ф. Алефиренко. – М. : Флинта: Наука, 2010. – 288 с.
2. Березович Е.Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / Е. Л. Березович / [под ред. А.К. Матвеева]. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: ЛИБРОКОМ, 2009. – 328 с.
3. Воробьёв В.В. Лингвокультурология в кругу других гуманитарных наук / В.В. Воробьёв // Русский язык за рубежом. – 1999. – № 2 – С. 76-82.
4. Воробьёв В.В. Лингвокультурология в кругу других гуманитарных наук / В. В. Воробьёв // Русский язык за рубежом. – 1999. – № 3. – С. 95-101.
5. Заваринська І.Ф. Лінгвокультурна інформація фразеологізмів з онімним компонентом в англійській, польській та українській мовах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / Ірина Федорівна Заваринська. – Рівне, 2009. – 215 с.

6. Ковшова М.Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): дисс. ... доктора филол. наук: 10.02.19 "Теория языка" / Мария Львовна Ковшова. – М., 2009. – 654 с.
7. Левченко О.П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія / О.П. Левченко. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352 с.
8. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. вузов / В.А. Маслова. М.: Academia, 2001. – 204 с.
9. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія / О.О. Селіванова. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
12. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В.Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М.: "Языки русской культуры", 1999. – С. 13-24.
13. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
14. Шаклеин В.М. Становление и развитие теории лингвокультурной ситуации в лингвокультурологических исследованиях / В.М. Шаклеин // Язык и культура. Культурологический компонент языка. – К., 1998. – Т.2. – С. 137-140.

Victoria Badyul

LINGUISTIC CULTUROLOGICAL ASPECT OF PHRASEOLOGICAL UNITS OF MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

The article reviews linguistic culturological peculiarities of phraseological units of modern Ukrainian literary language. It is devoted scientific study of the works of national and foreign linguistics which dedicated to linguistic culturology; defined the main problems of studying within this industry; the peculiarities of linguistic culturology and phraseological units as verbalizators of cultural information are established.

Keywords: linguistic culturology, phraseological unit, cultural information.

Виктория Бадюл

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

В статье осуществлен обзорный анализ лингвокультурологических особенностей фразеологизмов современного украинского литературного языка. Сделано научное изучение трудов отечественного и зарубежного языкознания, посвященных лингвокультурологии; выделены главные проблемы изучения в пределах этой отрасли; определены особенности связи лингвокультурологии и фразеологических единиц как вербализаторов культурной информации.

Ключевые слова: лингвокультурология, фразеологическая единица, культурная информация.